

ПОЛІТИКО-ВЛАДНІ ВІДНОСИНИ І МОДЕРНІЗАЦІЯ

УДК 321.01 (477): 342.36

*Горбатенко Ірина Анатоліївна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова*

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Розглядаються теоретичні основи, характерні ознаки політичної трансформації перехідного суспільства, визначальні проблеми і основні напрями практичного подолання кризи легітимності влади в Україні.

Ключові слова: легітимність влади, псевдолегітимність, перехідне суспільство, системна криза, криза легітимності, корупція.

В умовах переходу суспільства від одного стану до іншого, коли попередні інститути руйнуються, а нові надто повільно вкорінюються й сприймаються більшістю людей як щось тимчасове, скороминуще, питання збереження стабільності суспільного організму набуває особливого значення. Відповідно в такій ситуації будь-яка нова влада прагне легітимізувати свій режим.

Існують різні визначення легітимності. С.Ліпсет розуміє під нею спроможність системи створювати й підтримувати віру в те, що наявні політичні інститути є найбільш адекватними даному суспільству. На думку Д.Істона, легітимність – це «дифузія підтримки режиму». Відштовхуючись від цього визначення, вчений наполягає на необхідності постійного аналізу рівня та інтенсивності народної підтримки режиму. Йдеться про з'ясування масштабів порушення законів, рівня насильства у житті суспільства, розмаху рухів незгідних, витрат державних коштів на заходи безпеки. Все це становить рівень легітимності про який дозволяють судити насамперед дані соціологічних опитувань і поточної статистики. У суспільстві перехідного типу, яке нагромаджує і певний час зберігає безліч суперечностей, зазначеної вище підтримки зазвичай недостатньо.

Термін «легітимність» походить від латинського слова «legitimus» - законний. Поступово це слово змінило своє первісне етимологічне значення і вживається сьогодні як «визнання», «правомірність». Наука про політику трактує нині легітимність як певний стан психіки індивіда в чітко визначений проміжок часу, стан, який виражає рівень задоволеності функціонуванням соціально-політичних структур. Отже, легітимність – це позитивна оцінка, сприйняття населенням влади, визнання її права управляти і своєї згоди їй підкорятися. Легітимність має добровільний характер і виникає з однорідності політичних орієнтацій, цілісності морально-духовних критеріїв суспільного життя, наявності стійкої традиції взаємозалежності суспільства і влади та адекватності діяльності останньої суспільним потребам.

В сучасних умовах ускладнення суспільного розвитку необхідно усвідомити принципову різницю між легітимністю й довірою. Якщо концепція легітимності стосується всієї політичної системи, то концепція довіри обмежується конкретними лідерами, які здійснюють владу. Різниця між легітимністю режиму й довірою до конкретних політичних інститутів чи представників влади властива плюралістичним демократіям. Обмеження легітимності і втрата довіри можуть пояснюватися не лише недосконалою політикою, а й об'єктивними труднощами управління розбалансованим суспільством.

Від початку 90-х років в Україні сформувалися всі ознаки системної кризи. Основні чинники, які її зумовлюють та поглиблюють чи не найточніше були сформульовані ще в 1998 році провідним фахівцем у галузі державного управління В. Цветковим. До таких чинників він, зокрема, відносить: 1) хаотичний підхід реформаторів до здійснення реформ; відірваний від суспільних потреб характер соціальних перетворень; 2) розчарування ходом реформ широкого загалу, небажання основної маси населення активно включатися у процес їхнього здійснення; 3) некомпетентність державних органів і осіб, що посідають місця на горі управлінської піраміди, відсутність чітко окресленої, зрозумілої для народу мети, нових моделей суспільного розвитку, суб'єктивізм та імпровізація в управлінні; 4) відсутність ідеології управління державою, калькування західних моделей управління, низький рівень ефективності суспільної праці та управлінської діяльності; 5) стихійний, несистемний характер формування державного апарату, часті зміни керівних кадрів у вищих ешелонах влади, неконтрольоване розростання бюрократичного апарату та його претензії на особливу роль у постсоціалістичному розвитку [1, с. 3 – 8].

Однією з характерних складових системної кризи в умовах пострадянського розвитку є криза легітимності. У часи, коли суспільство перебуває в перехідному стані, а влада динамічно змінюється, постійно виникають ситуації протистояння двох антагоністичних процесів ціннісно-культурного характеру, пов'язаних зі ступенем довіри населення до влади. Такими процесами якраз і виступають легітимація і делегітимація нових режимів, нових лідерів, нової інституційної структури і нової системи влади. В умовах суспільних змін представникам влади на деякий час вдається повести за собою більшість суспільства, що завжди прагне до соціальної стабільності. Однак внутрішня нестабільність перехідного стану тягне за собою загострення різноманітних проблем, які виникають внаслідок суспільних змін, а також зростання потенціалу невдоволення мас. Як наслідок, в умовах постійної загрози сповзання в хаос легітимність влади набуває доленосного значення для реформ. Що стосується характеру зазначеної кризи у нинішній політичній ситуації, то тут варто зауважити наступне. Якщо до 2004 року криза легітимності поширювалась на конкретних носіїв влади, то тепер значною мірою похитнулась легітимність влади в цілому, суттєво підірвана віра нашого народу в можливість демократичного правління.

Характерною ознакою кризового характеру легітимності перехідного періоду є неможливість її всебічного осмислення в рамках веберівської тричленної схеми. За сучасних умов розвитку українського суспільства, на думку В.Горбатенка, доцільніше скористатися типологією англійського політичного філософа Девіда Хелда, який запропонував сім варіантів легітимації: 1) згода під загрозою насилля; 2) легітимність в силу традиції; 3) згода в силу апатії; 4) прагматичне підкорення заради особистої вигоди; 5) інструментальна легітимність задля реалізації ідеї спільного блага; 6) нормативна згода; 7) ідеальна нормативна згода. Наведена типологія має більше можливостей, ніж веберівська схема, для виведення в рамках тієї чи іншої ситуації у функціонуванні перехідного суспільства змішаного типу легітимації існуючої системи влади [2, с. 123].

Кризовий характер легітимності в Україні виявляється в низькому рівні лояльності населення до основних напрямів діяльності політичної влади. Основними проявами цієї кризи можуть вважатися:

- 1) відсутність терпимості у сфері соціально-політичних інтересів різноспрямованих політичних сил та деструктивний вплив такої ситуації на прийняття політичних рішень;
- 2) ескалація надмірних вимог до влади і експлуатація окремими політичними силами національних почуттів та очікувань певних груп населення;
- 3) недостатній рівень усвідомлення народом необхідності досягнення національної згоди на основі Конституції України як системи загальноновизнаних політико-правових принципів;
- 4) низький рівень ефективності політичної влади як одного з основних показників її здатності формувати й підтримувати переконання в оптимальності існуючих політичних

інститутів для даного суспільства, утверджувати фактичну результативність політичної системи, тобто ступінь реалізації основних функцій державного управління;

5) слабкість і непослідовність дій влади, неадекватне суспільним потребам забезпечення політичного принципу, згідно з яким гарантувати стабільність і безпеку може тільки авторитетна влада й відповідно до цього авторитетним і легітимним буває врядування, яке спроможне захищати всіх і у першу чергу забезпечувати безпеку та стабільність;

6) високий рівень корумпованості вищих ешелонів влади та широкомасштабне поширення її на різні «поверхи» бюрократичної системи.

Останній з названих проявів кризи легітимності потребує особливої уваги та заслуговує окремого розгляду. Він пов'язаний з надзвичайно високим ступенем криміналізації життєво важливих сфер функціонування держави й усього суспільства. Низький рівень правового забезпечення модернізації суспільства, розбалансованість у діяльності всіх гілок влади, незабезпечення дієспроможності державних та управлінських структур створили в Україні небезпечну ситуацію, що сприяє укоріненню корупції як невід'ємного складника всього суспільного організму. Прагнення представників вищих ешелонів влади до максимального використання державних можливостей, помилок соціально-економічного реформування, недосконалості національного законодавства з метою особистого збагачення становить загрозу не тільки для демократичного вибору суспільства, а й можливостей його подальшого самовдосконалення. Визначальний вплив корупції на легітимність пов'язаний в Україні з тим, що вона, поряд з іншими негативними наслідками, підриває довіру суспільства до установ державної влади та її авторитету в цілому.

Зважаючи на вищезначені прояви, що негативно впливають на процес легітимації, можна говорити про існування в Україні псевдолегітимності, що несе в собі постійну загрозу сповзання політичної влади у бік тотальної нелегітимності правлячого режиму. Характерною ознакою псевдолегітимного типу в Україні є підміна істинної легітимності уявною. Уявна легітимність особливо виразно виявляється у віднесенні владою до свого легітимаційного арсеналу симулятивних факторів, таких, скажімо, як прихильність до ідеалів Помаранчевої революції або відсутність масштабного соціального вибуху, воєнних та етнонаціональних конфліктів, безпосереднього державного насилля та ін. Таким чином, псевдолегітимність можна пояснити надмірним розривом між «народною» легітимністю, що включає визнання суспільством правоздатності та дієздатності правлячої еліти, та легітимністю «для себе», що включає уявлення, якими правителі виправдовують свою владу та спрямовані на її утримання дії. Існування псевдолегітимності, як і нелегітимності влади загалом, у перехідних умовах, звичайно, не означає обов'язкового повороту назад, але провокує загострення переходу до якісно нового стану.

Виходячи з вищезазначеного, до пріоритетних проблем забезпечення в Україні легітимності на основі демократичного порядку слід віднести наступні проблеми.

1. Для підвищення авторитету й легітимності влади важливим є застосування права як вираження волі народу та гармонізації наявних у суспільстві інтересів. У зв'язку з цим С.Рябов зазначає: «Певну загрозу авторитетові й легітимності влади і в цілому суспільній стабільності становить поширена схильність політиків підмінити право, яке є вираженням потреб буття, юридичними законами, що часто виявляються тільки відображенням волі якоїсь окремої верстви чи парламентської більшості. Авторитету влади й сили законів додають, зокрема, визнання політиками й державними діячами того, що юридичний закон не всесильний, що право не є тільки продуктом урядової волі, а дієвість і авторитетність закону залежить від того, як у ньому виражені норми й цінності, закладені у реально існуючому праві» [3, с. 111].

2. Важливим напрямом подолання кризи легітимності є забезпечення зворотного зв'язку влади й суспільства, створення натомість гучних політичних обіцянок та їх систематичного невиконання стійкої рівноваги відправлених і прийнятих сигналів між

політичною системою і соціальним середовищем. З огляду на це, необхідна своєчасна реалізація конструктивних політичних рішень, забезпечення якої «здебільшого визначається ефективністю технологій легітимації» [4, с. 267]. Ця проблема є, зокрема, визначальною щодо застосування практики політичного аналізу. Часто в нашій ситуації аналітик не одержує від замовника чіткої інформації про те, до чого він реально прагне. Як наслідок, аналітик перебирає на себе роль замовника й самостійно визначає, що саме від нього вимагається. Складною проблемою є й те, що представники політичної еліти переоцінюють власні можливості в інформаційній сфері. Як наслідок, нерідко виникає ситуація, коли у представника влади з'являється ілюзія нібито він знає більше, ніж аналітик.

3. Необхідне створення ефективних стосунків з найбільш активними у політичному відношенні соціальними групами, визначення й культивування соціального суб'єкта модернізації, яким в Україні може виступати інтелігенція. Відповідно, є потреба в підвищенні з боку влади ступеню довіри до цієї категорії населення, всебічне сприяння формуванню інтелектуальної еліти суспільства. Слід забезпечити на державному рівні постійну увагу до настроїв в інтелектуальному та студентському середовищі. Влада не лише має постійно демонструвати, а й практично підтверджувати підтримку цих груп населення, шукати нові форми взаємодії з ними як з основним «актором» і провідною силою модернізаційного процесу. Такий підхід може послугувати основою громадянської концепції легітимності, за якої особистість «не розчиняється в колективі й не протистоїть йому, а вступає в нового типу відносини, орієнтовані на творення, громадянське партнерство і нову духовність» [5, с. 74].

4. Важливим завданням влади є залучення в умовах поступового вдосконалення реформ до числа їхніх суб'єктів і прихильників якомога більшої кількості консервативних елементів, здатних протистояти тиску екстремістських сил та форсуванню модернізації суспільства за будь-яку ціну. Влада має турбуватися про збереження і розвиток високого статусу найбільш впливових традиційних інститутів і груп, навіть у випадку втрати ними влади. Її діяльність повинне супроводжувати консенсусне розуміння того, що суперечності між групами, які складають суспільну систему, ніколи не бувають абсолютними, що при всій протилежності інтересів об'єктивно існує сфера потенційної згоди.

5. Не слід забувати того, що реалізація представниками влади своєї політичної волі можлива лише за умови подолання непрофесіоналізму і корумпованості бюрократії. Подолання негативних явищ у діяльності бюрократії означає перехід від адміністрування до демократичного управління суспільством [6, с. 86—90]. Треба нарешті перестати піддаватися ейфорії тріумфального сприйняття владою власного панування після перемоги на виборах. Натомість слід утвердити розуміння недовговічності мандату довіри та здатності більшості населення поступово набувати в перехідних умовах навички бути джерелом політичної влади.

Отже, лише створення чіткої структури влади та забезпечення її суспільно-корисної діяльності здатні адекватно відобразити народне волевиявлення, подолати управлінський хаос і покласти край політичним іграм, інтригам, міжособним чварам, політиканству.

Література:

1. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / Колектив авторів. Наук. керів. Цветков В.В. – К., 1998. – 380 с.
2. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія / В.П. Горбатенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.
3. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: Монографія / С. Г. Рябов. – К.: НІСД, 1996. – 160 с.
4. Висоцький О.Ю. Технології легітимації політичної влади: теорія та практика: монографія / О.Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: Пороги, 2010. – 318 с.
5. Дибиров А.- Н.З. Теория политической легитимности: Курс лекцій /

А.-Н. З. Дибиров. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – 272 с.

6. Рознавалон П'єр. Демократична легітимність, Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П'єр Рознавалон / Пер. з фр. Євгена Марічева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 287 с.

Горбатенко И. А. Проблемы и перспективы преодоления кризиса легитимности власти в Украине

Рассматриваются теоретические основы, характерные признаки политической трансформации переходного общества, определяющие проблемы и основные направления практического преодоления кризиса легитимности власти в Украине.

Ключевые слова: *легитимность власти, псевдолегитимность, переходное общество, системный кризис, кризис легитимности, коррупция.*

Gorbatenko I. Problems and prospects of overcoming the crisis the legitimacy of power in Ukraine

The theoretical basics, typical signs of transition society political transformation, define the main directions of the practical problems and the crisis of legitimacy of power in Ukraine.

Keywords: *legitimacy of power, psevdolegitimacy, transitional society, systemic crisis, a crisis of legitimacy, corruption.*

УДК 35.08+321.6.001.32+323.15

Зайченко Лілія Михайлівна,
старший викладач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ТЕХНОКРАТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЕЙ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу технократичного підходу до управління суспільними та політичними процесами, визначенню характерних особливостей технократичного типу державного управління, особливостей впливу технократизму на формування та діяльність політичної еліти України. Технократизм розглядається як напрямок політичної думки, однією із основних компонент якого є твердження, що багатоаспектне суспільно-політичне життя цілком можливо регулювати за допомогою науково-технічного та машинно-технологічного раціоналізму.

Ключові слова: *технократизм, технократія, інформаційне суспільство, влада, політичне та державне управління, політична еліта.*

На сучасному етапі розвитку можна спостерігати зростання впливу науково-технічних і технологічних факторів на процеси і специфіку управління комплексними справами суспільства. Так, у свій час М. Вебер зазначав тенденцію до бюрократичної раціоналізації суспільства на основі науково-технічного прогресу і експансії цілерациональної дії. Вона найбільш повно висвітлюється технократичними концепціями.

Дана стаття присвячена аналізу технократичного підходу до управління суспільно-політичними процесами і визначення характерних особливостей технократичного типу державного управління.

Політологічне дослідження технократизму в 50-х роках ХХ-го століття здійснювалося французькими вченими Р. Ж. Шварценбергом, М. Дюверже, Е. Фором. Їх цікавили такі явища як «технобюрократія», «політико-адміністративна техноструктура». Дослідженням основних цінностей та управлінського потенціалу технократизму з кінця 60-х років